

„Tulitungaldega *alma mater*’it tervitamas“. Tartu Ülikool ja tõrvikurongkäigud 19. sajandi algusest tänapäevani

MADLI VANAMÖLDER

Tartu Ülikooli käsitatakse Eesti Vabariigi rahvusülikoolina, mis on asutatud 1632. aastal.¹ Säärane määratlus on mõistagi kontseptuaalne, tõstes õppeasutuse pikas loos esile üht ajajärku, mis algas 1. detsembril 1919. Ka rahvusülikooli periood ise pole ajas teadupärast ühtne, vaid jagatud vahepealsete Saksa ja Nõukogude okupatsiooniaegade poolt etappideks. Kui üldistada, siis hõlmab tegelikkuses eksisteerinud „rahvusülikooli periood“ peagi neljasaja aasta vanuseks saava Tartu Ülikooli ajaloos kokku umbes kuuskümmend aastat. Näiteks on eestikeelse Tartu Ülikooli ajajärk sellest perioodist mõnevõrra pikem.²

Nagu on tõdenud Erki Tammiksaar, on rahvusülikooli tiitel jäänud tänast Tartu Ülikooli laulva revolutsiooni aegadest saatma ning võtnud ülikooli omamoodi pantvangigi, tõstes selle teiste Eesti kõrgkoolide seas justkui erilisele kohale.³ Rahvusülikooli kontseptsioon on ühelt poolt selgepiiriline ja isegi jäik (1919. aasta 1. detsembril avatud ülikool), teiselt poolt võimaldab see lõimida mis tahes sobivaid tahke, elemente või traditsioone ülikooli pikast ajaloost. Hea näide on kas või 1. detsembri tähistamise kirjeldus ülikooli kodulehel, mille järgi toimub sel päeval rahvusülikooli „aastapäeva traditsiooniline aktus, tõrvikurongkäik ja ball“.⁴ Aktusel promoveeritakse muu hulgas ülikooli audoktorid (alates aastast 1803 – *sic!*)⁵ ja nimetatakse auliikmed

Madli Vanamölder, ajaloo ja kultuuriteaduste magister, madli.vanamolder@gmail.com

¹ Tartu Ülikooli seadus 16.02.1995. Riigi Teataja I 1995, 23, 333.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019091?leia> (1.12.2024).

² E. Tammiksaar. Eestikeelse Tartu Ülikooli esimene aastasada. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023.

³ Samas, lk 15.

⁴ Rahvusülikooli aastapäev. Tartu Ülikooli koduleht. <https://ut.ee/et/sisu/rahvusulikooli-aastapaev> (1.12.2024).

⁵ Samas: „Tartu Ülikooli audoktoriks nimetatakse teenekaid, rahvusvaheliselt tunnustatud teadlasi, ühiskonna- ja kultuuritegelasi, kes on aidanud suurendada Tartu Ülikooli ja Eesti teaduse autoriteeti maailma üldsuse silmis ning paistnud silma Tartu Ülikooli sidemete arendamisel maailma teiste ülikoolide ja teadusasutustega. Aunimetus on asutatud 1803. aastal.“

(aastast 1852)⁶. Samuti kuulutatakse aktusel välja rahvusmõtte auhinna saaja (alates 2004).⁷ Nagu näha, on ainuüksi toodud näites põimunud nii 19. kui ka 21. sajandist pärinevad elemendid. Traditsioonide hoidmise ja mitte veidra anakronismina mõjub ka tõsiasi, et hiljuti 105. aastapäeva tähistanud rahvusülikool peab teisel oma alguseks täiesti enesestmõistetavalt ka 1632. aastat.

Sajandeid tegutsenud (akadeemilises) asutuses on vanuse ja pikaajaliste traditsioonide rõhutamine loomulik ja tavaline. Niisama arusaadavalt on need traditsioonid ka ajas teisenenud. Kummatigi ei ole selliste muutuste jälgimisele ja avamisele vähemalt Tartu Ülikooli ajaloo senistes käsitlustes erilist tähelepanu pööratud. Siinses artiklis asutakse seda tühimikku täitma, võttes vaatluse alla ühe Tartu ülikoolieluga tihedalt seotud traditsiooni, ja nimelt tänaseni rahvusülikooli aastapäeva tähistamise tavas tähtsal kohal seisva tõrvikurongkäikude kombestiku kujunemise. Artiklis uuritakse, millal tõrvikurongkäikude kombestik Tartus tekkis, kuidas on see aja jooksul muutunud ja mida see räägib Tartu Ülikooli identiteedi kohta 21. sajandil. Olgu lisatud, et käsitluse eesmärgiks ei ole peatuda kõigil alates 1802. aastast tänaseni toimunud tõrvikurongkäikudel.

Loomulikult ei ole tõrvikurongkäigud ainuomased üksnes Tartule, vaid tegemist on Euroopa ülikoolides laiemalt levinud ja sajandeid püsinud nähtusega.⁸ Küll tuleb nentida, et alates 20. sajandi teisest poolest tuleb neid mujal Euroopas ette järjest harvem.

Uurimuse ajaraamiks on seatud Tartu ülikooli tegutsemisperiood alates 19. sajandi algusest kuni tänapäevani. Selle veidi enam kui kahesaja aasta jooksul on ülikool tegutsenud pikemate katkestusteta,⁹ mis võimaldab traditsioonide kujunemist ja muutumist hästi jälgida. Seetõttu peab vaatluse alt välja jääma ka ajas eraldatud rootsiaegse(te) akadeemia(te)¹⁰ kombestik. Väidan, et tõrvikurongkäigud on saatnud Tartu ülikooli ja selle üliõpilasi alates 19. sajandi algusest tänapäevani, kujutades üht kõige püsivamat traditsioonelementi ehk „liimi“, mis ülikooli erinevaid ajajärke seob ja ühendab.

⁶ Samas: „Tartu Ülikooli auliikmeks nimetatakse isikuid, kes on märkimisväärselt kaasa aidanud Tartu Ülikooli põhikirjalise eesmärgi saavutamisele, muu hulgas olulise rahaliselt hinnatava toetusega. Aunimetus on asutatud 1852. aastal ja sellega kaasneb medal.“

⁷ Samas: „Rahvusmõtte auhinnaga tunnustatakse isikut, kes on oma loominguga silmapaistvalt edendanud eesti rahvuslikku ja Eesti riiklikku eneseteadvust. Rahvusmõtte auhind on asutatud 2004. aastal.“

⁸ Vt R. D. Anderson. *University Centenary Ceremonies in Scotland 1884–1911. – National, Nordic or European? Nineteenth-Century University Jubilees and Nordic Cooperation*. Ed. by Pieter Dhondt. Leiden, Boston: Brill, 2011, lk 241–264, siin lk 243; H. Henne, H. Kämper-Jensen, G. Objartel. *Historische Deutsche Studenten- und Schülersprache Einführung, Bibliographie und Wortregister*. Berlin, New York: De Gruyter, 1984.

⁹ Lühemad katkestused olid ülikooli töös 1919. aasta esimesel semestril ning 1941. ja 1944. aastal. Samuti boikoteeris enamik eesti tudengeid 1918. aasta teisel semestril saksakeelset Tartu ülikooli. Vt *Universitas Tartuensis 1632–2007*. Toim. H. Piirimäe, T. Hiio. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

¹⁰ *Academia Gustaviana* (1632–1665) ja *Academia Gustavo-Carolina* (1690–1710).

Allikad ja lähenemisviis

Siinkohal ei ole otstarbekas pikemalt peatuda Tartu Ülikooli rikkalikul historiograafial, mida on mujal põhjalikult avatud ja esitatud.¹¹ Traditsiooniliselt on ülikooli lugu jaotatud kas kronoloogiliselt aegadeks (Rootsi, Vene, Eesti Vabariik jne) või õppeasutuse ametliku nime järgi perioodideks (*Academia Gustaviana*, Keiserlik Tartu Ülikool, Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, Tartu Riiklik Ülikool, Tartu Ülikool jt)¹² ja keskendunud vaid mõnele neist.¹³

Maksimalistlik lähenemine ajaloo periodiseerimisele julgustab vaatlema igat ajaperioodi kui kvalitatiivselt erinevat nii eelnevast kui ka järgnevast perioodist.¹⁴ Üldjuhul on sel moel käsitletud ka Tartu ülikooli ajalugu – igal ajastul „algab“ ülikool justkui otsast peale. Lisaks on ülikooli vaadeldud eeskätt kas institutsiooni, teadus- ja õppetegevuse, taristu, üksikisikute, personali või üliõpilaskonna keskselt, püüdes seejuures valdavalt konkreetsete ajastute piirides.¹⁵ Näiteks avatakse hiljuti käivitunud esimesi kõrgharitud naisi kaardistavas teadusprojektis „Naised Tartu ülikoolis 1919. aastani“¹⁶ uuritavat teemat kindlas ajaraamis. Värskem, üksnes viimasele sajandile ehk eestikeelse ülikooli perioodile keskendunud üldkäsitlus mõtestab teemat aga eelkõige rektoraadi vaatenurgast, tõstes esile ülikooli kui institutsiooni arengut.¹⁷

Minimalistlik lähenemine, mille puhul ajapiiride jaotustele erilist sisulist kaalu ei omistata,¹⁸ võimaldab paindlikumat lähenemist. See lubab keskenduda abstraktsimatele teemadele, seada teistsuguseid vaatenurki ja eri „perioode“ ületavaid nähtusi käsitledes ajastute vahel n-ö hüpelda. Säärane lähenemisviis, millele tuginetakse

¹¹ Lähemalt vt Tartu Ülikooli historiograafia kohta: Universitas Tartuensis 1632–2007, lk 777–800; E. Tammiksaar. Eestikeelse Tartu Ülikooli esimene aastasada, lk 16–17.

¹² Vt Tartu Ülikooli ajalugu, I–III: 1632–1982. Toim. H. Piirimäe, K. Siilivask. Tallinn: Valgus, 1982; Universitas Tartuensis 1632–2007.

¹³ Vt R. von Engelhardt. Die Deutsche Universität Dorpat in ihrer geistesgeschichtlichen Bedeutung. Reval: Franz Kluge, 1933; Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu: „Postimehe“ trükk, 1929; E. Tammiksaar. Eestikeelse Tartu Ülikooli esimene aastasada; A. Vunk, J. Laidla, J. Päll. Academia Pernaviensise lugu. Tartu ülikool Pärnus aastail 1699–1710. Pärnu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023.

¹⁴ Vt P. Piirimäe. Mis on varauusaeg? Muutused, ümberkorraldused, uuendused. Varauusaja arengujooned Eesti- ja Liivimaal 1520–1800. Toim. M. Seppel, M. Maasing. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2023 (Acta Universitatis Tallinnensis, Humaniora), lk 767–781, siin lk 768.

¹⁵ Vt ka nn rektorite sari, nt P. Rohtmet. Rektor Johan Köpp. Tallinn: Aasta Raamat, 2007; A. Raal. Kellahelin pühamus: Tartu ülikoolist ja farmaatsiast. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2021; M. Ermel. Tartu Ülikooli raamatukogu 220. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2024; 200 aastat ülikooli taasavamisest Tartus. – Ajalooline Ajakiri 2002, 1/2 (116/117); Tartu üliõpilaskonna ajalugu: seoses eesti üliõpilaskonna ajalooga. Toim. J. Vasar. Tartu: Tartu Üliõpilaskond, 1932; Üliõpilased ja nende organisatsioonid Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis 1919–1940. Toim. J. Laidla. Tartu: Greif, 2010; T. Kikkas, J. Laidla. Sada aastat üliõpilasesindust Tartu Ülikoolis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020.

¹⁶ Teadus- ja arendusprojekt „Naised Tartu ülikoolis 1919. aastani“.
Vt <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/cede4e13-bcfc-4303-94ff-1196d4bb1a9d>.

¹⁷ E. Tammiksaar. Eestikeelse Tartu Ülikooli esimene aastasada, lk 16.

¹⁸ P. Piirimäe. Mis on varauusaeg, lk 768.

ka siinses artiklis, on Tartu Ülikooli ajaloo käsitlestes pigem erandlik.¹⁹ Esile võib tõsta Lea Leppiku artiklit Tartu Ülikoolist kui eestlaste mälupaigast.²⁰ Samuti näib ajastuteülene käsitusviis hästi sobivat kirjandusloolistele uurimustele, mille alla paigutub ka vaadeldava teema jaoks oluline memuaristika.²¹ Tartu Ülikooli traditsioonide vaatlemine ajastuteüleselt pakub kahtlemata erinevaid põnevaid võimalusi ja siinseski artiklis käsitletud teema pole kaugeltki ammendatud.²²

Et uurida tänaseni praktiseeritava tõrvikurongkäikude traditsiooni kujunemist läbi kolme sajandi, lähenetakse selles kirjutises minevikule n-ö vastupidises suunas – tänapäevase rahvusülikooli (1988/1989/1991–) ajast liigutakse esmalt Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ajastusse (1919–1940), siis Keiserliku Tartu Ülikooli perioodi (1802–1918), et naasta seejärel lähiajalukku, võttes vaatluse alla Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ 1944–1991) ajajärgu. Selline lähenemisviis pakub paremat võimalust üldistusteks ja lubab traditsioonide muutumist ajas ja ruumis paremini jälgida.

Läbi kolme sajandi küündiva traditsiooni käsitlemiseks on artiklis kombineeritud eri allikagruppe. Kuna avalikus ruumis kulgev tõrvikurongkäik pälviv tahes-tahtmata laialdast tähelepanu, kajastab sedalaadi sündmusi meelsasti ajakirjandus. Tõrvikurongkäikude nüüdisaegsest perioodikast on kasutatud peamiselt ajalehti Postimees, Üliõpilasleht (ilmus 1920–1940) ja Tartu Riiklik Ülikool (1948–1989). Lisaks rongkäikude kirjeldustele ilmusid kahes viimases väljaandes ka arutelud rongkäikude ja muude üliõpilastraditsioonide olemuse üle.

Arhiivina on Tartu ülikooli ja üliõpilaskonda puudutavas osas mõistagi äärmiselt rikkalik. Kahe maailmasõja vahelise perioodi puhul on olulise allikana kasutatud Tartu Ülikooli ja selle üliõpilasesinduse arhiivi, eriti viimase kolmeköitelist sarja, mis sisaldab kirjavahetust Tartu linnavalitsuse, üliõpilasorganisatsioonide ja teistega ülikooli aastapäeva, 1. mai ning muude pidustuste ja rongkäikude asjus ajavahemikust 1921–1940.²³ Nõukogude perioodi kohta pakuvad rohkelt teavet Tartu Ülikooli 350

¹⁹ Küll on selle lähenemisviisi võimalustele ka Tartu Ülikooli ajaloo käsitlemisel hakatud viimasel ajal enam tähelepanu pöörama. Vt M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid ajas ja ruumis. Magistritöö. Tartu Ülikool, Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, Kultuuriteaduste instituut, 2024; K. Vanamölder, M. Vanamölder. Ülikoolilinna aeg ja ruum. – Tuna 2024, 3, lk 123–128.

²⁰ L. Leppik. Tartu ülikool kui eestlaste mälupaik. – Ajalooline Ajakiri 2016, 2 (156), lk 245–264.

²¹ Nt R. Bender. Tartu baltisaksa tudengimälestustes. Koht ja inimesed. – Keel ja Kirjandus 2014, 3, lk 203–224; S. Issakov, H. Palamets. Tartu Ülikool memuaarikirjanduses. – Mälestusi Tartu Ülikoolist. Toim. S. Issakov, H. Palamets. Tallinn: Eesti Raamat, 1986, lk 5–35.

²² Uusi ja huvitavaid perspektiive võib avada täiendav uurimistöö arhiivides ning seoste otsimine Soome ja Rootsi vastava kombestikuga.

²³ RA, EAA.1776.1.54, kirjavahetus Tartu linnavalitsuse, üliõpilasorganisatsioonide ja teistega ülikooli aastapäeva, 1. mai ja teiste pidustuste ning rongkäikude asjus. I köide. 11.01.1921–13.12.1929; RA, EAA.1776.1.55, kirjavahetus Tartu linnavalitsuse, Tartu-Valga prefekti, üliõpilasorganisatsioonide ja teistega ülikooli aastapäeva, 1. mai ja teiste pidustuste ning rongkäikude asjus. II köide. 14.01.1930–20.11.1937; RA, EAA.1776.1.56, kirjavahetus Tartu-Valga prefekti, Tartu linnapea, üliõpilasorganisatsioonide ja teistega ülikooli aastapäeva, 1. mai ja teiste pidustuste ning rongkäikude asjus. III köide. 19.01.1938–03.05.1940.

aasta juubeli (1982) korraldamisega tegelenud Tartu Riikliku Ülikooli komsomoli-organisatsiooni materjalid.²⁴ 19. sajandi osas on kasutatud nii korporatsioonide ajalookäsitlusi²⁵ kui ka korporatsioon Estonia arhiivis talletatavaid mälestusi,²⁶ millest kõiki kilde korporatsiooni 1893. aastal ilmunud ajalooaamatus ei avaldatud.

Kõnekas allikas on ka „üliõpilaste traditsioonilist tõrvikutega rongkäiku“ kujutav visuaalia: Eesti mäluasutustes säilitatavad ajaloolised fotod, postkaardid ja filmikaadrid.²⁷ Samuti võib esile tõsta Eesti Rahvusringhäälingu arhiivi²⁸ ja Tartu Ülikooli Televisiooni (UTTV) kollektsiooni, mis sisaldab rohkelt nii foto- ja filmimaterjali alates 1990. aastate algusest kui ka dokumentaalringvaateid²⁹ ja fotosid.

*

Kuid alustagem siinkohal ühe tänapäevase tõrvikurongkäigu kirjeldamisest. Näiteks sobib hästi rahvusülikooli 105. aastapäeval, 1. detsembril 2024. aastal toimunud protsessioon, mida kirjeldati ajalehes Tartu Postimees:

Tartu ülikooli loodusmuuseumi ees süütasid sajad tudengid ja ülikooli töötajad tõrvikud ning marssisid Tartu ülikooli peahoone ette, et seal üheskoos laulda üliõpilashümni „Gaudeamust“.³⁰

Rongkäik algas ülikooli loodusmuuseumi eest (ühtlasi ülikooli õppehoone aadressil Vanemuise 46), liikus edasi Ülikooli tänavale ja sealt peahoone ette. Kõige ees samusid ülikooli töötajad, seejärel akadeemilised üliõpilasorganisatsioonid, nende järel muud tudengiorganisatsioonid ja üliõpilased, kokku paarsada osalejat: „Taoti trumme, puhuti pasunaid ning lauldi rahvuslaule.“³¹

Ülikooli peahoone ees kõneles tervituseks esmalt rektor, seejärel üliõpilaskonna esimees. Kõnede lõppedes lauldi „Gaudeamust“ ja mindi laiali.³² Õhtul toimus Vanemuise kontserdimajas traditsiooniline aastapäevaball.

²⁴ RA, ERAF.5072.8.287, TRÜ 350. aastapäeva tähistamise materjalid.

²⁵ H. Becker. Geschichte der Curonia. Erster Band. Herausgegeben von der Historischen Kommission der Curonia. Riga, 1933; Geschichte der Estonia: als Manuscript für die Mitglieder der Estonia gedruckt. Toim. F. Stillmark, A. von Gernet. St. Petersburg: Schröder 1893; E. Fehre. Geschichte der Fraternitas Rigensis: Als Manuscript für die Glieder der Fraternitas gedruckt. St. Petersburg: Schröder, 1898.

²⁶ RA, EAA.1843, Korporatsioon Estonia.

²⁷ Nt RA, EFA.5.0.172896, Tartu Ülikooli üliõpilaste traditsiooniline tõrvikutega rongkäik 1. mail 1939.

²⁸ Vt nt reportaaž TÜ 350. aastapäevast (1982): Lint: 5/Reportaaž. ERR Arhiiv: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/lint-reportaaž> (1.12.2024).

²⁹ Vt nt Alma mater Tartuensis. Dokumentaalfilm. Stsenarist I. Tõnisson, operaator T. Luts. Tartu Ülikool-Akadeemiline kooperatiiv, 1932. Tartu Ülikooli Televisioon, UTTV, 18.5.2019. <https://uttv.ee/naita?id=28533> (8.02.2025).

³⁰ Galerii: Ülikoolipere marssis pidupäeva puhul sadade tõrvikutega läbi linna. – Tartu Postimees, 1.12.2024.

³¹ Samas.

³² Vt ka Rahvusülikooli 105. aastapäeva tõrvikurongkäik. Tartu Ülikooli Televisioon, UTTV, 1.12.2024. <https://uttv.ee/naita?id=36125> (1.12.2024).

Rahvusülikooli 105. aastapäeva tõrvikurongkäik 1. detsembril 2024. aastal.

Foto: Andres Tennus. Tartu Ülikool

Sellisel, lausa protokollilisel viisil (sama marsruut, rongkäigu rivistus, tervitused, laul) on rahvusülikooli aastapäeva tähistatud alates 1990. aastatest, kusjuures esimene ligilähedase ülesehitusega tõrvikutega protsessioon toimus juba 1989. aastal emakeelse ülikooli 70. aastapäeva puhul.³³ Mõistagi püüti siingi taastada „eestiaegeid“ kombeid, mida järgnevalt lähemalt vaatlen.

„Lõkendawate südamete ja tõrvikutega“: 1920.–1930. aastad

Rahvusülikooli aastapäeva tähistamise kombestik kujunes välja 1920. aastate alguses ülikooli ning üliõpilaskonna esinduse ehk Edustuse koostöös.³⁴ Edustuse liikmed valis üliõpilaskond üldiste, otseste, ühetaoliste ja proportsionaalsete valimiste teel.³⁵ Selle volitused kestsid kaks semestrit (ühe aasta) ja hõlmasid sisuliselt kõiki üliõpilastega seotud valdkondi,³⁶ mille hulka kuulus ka pidustuste korraldamine ülikoolielus olulistel tähtpäevadel.

³³ Emakeelse Ülikooli 70. aastap. Rongikäik ja miiting. Tartu Ülikooli Televisioon, UTTV. 1.12.1989. <https://uttv.ee/naita?id=312> (11.12.2024).

³⁴ RA, EAA.1776, Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli üliõpilaskonna esindus. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli üliõpilaskonna esindus kandis nimesid: Tartu Üliõpilaskonna Ajutine Keskesitus (1920); EV Tartu Ülikooli Üliõpilaskonna Edustus (1920–1937); EV Tartu Ülikooli Üliõpilaskonna Ajutine Juhatus (1937–1938); EV Tartu Ülikooli Üliõpilaskonna Esindus (1938–1941).

³⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929, lk 393.

³⁶ Vt I. Tõnisson. Tartu üliõpilaskond Eesti iseseisvusajal. Tartu üliõpilaskonna ajalugu. Tartu: Tartu üliõpilaskonna kirjastus, 1932, lk 337–362, 348–361; T. Kikkas, J. Laidla. Sada aastat üliõpilasesindust Tartu Ülikoolis; J. Laidla. Akadeemiliste organisatsioonide roll Tartu ülikooli Üliõpilaskonna Edustuses. – Üliõpilaskonna roll ühiskonnas 1919–1940. Tartu: Greif, 2010, lk 47–61. Ajastule omaselt nägid üliõpilaskonna Edustus ja selle juhatus end üliõpilasriigi parlamendi ja valitsusena. Vt Dokumentaalfilm „Alma mater Tartuensia“.

1922. aasta oktoobris vastu võetud üliõpilaskonna põhikirja järgi kuulusid pühitsetavate tähtpäevade hulka „nooruse kevadpüha“ 30. aprillil ja 1. mail (ehk tänane volber) ning 1. detsember „kui Eesti ülikooli avamispäev“³⁷. Kuna põhikirja järgi anti pidustuste korraldamine ülesandeks Edustusele,³⁸ andis see korraldajale ühtlasi selge volituse ja autoriteedi. Seega ei olnud tegemist üliõpilaste või üliõpilasorganisatsioonide omaalgatusliku ettevõtmisega.

Rongkäik „Eesti ülikooli avamispäeval“ ja teistel ülikooli aastapäevadel

Ülikooli aastapäeva tähistamiseks moodustas ülikooli valitsus koostöös Edustusega vastava komitee.³⁹ 1. detsembrit pühitseti ülikooli korraldatud piduliku aktusega ülikooli aulas,⁴⁰ millele järgnes bankett kutsututele üliõpilaskonna ruumides. Mõni aasta hiljem lisandus päevakavva ülikooli koguduse korraldatud jumalateenistus ülikooli kirikus, mis aktusele eelnes.⁴¹

Aktuse programmi kuulus rektori avakõne, teaduslik kõne, haridusministri ja üliõpilaskonna esindaja tervitused, rektori aruanne ülikooli tegevusest, üliõpilaste auhinnatööde võitjate väljakuulutamine ja järgmise aasta auhinnatööde konkursi teema avaldamine. Koosviibimise meeleolu aitas luua koorilaul.⁴² Õppetööd sel päeval ei toimunud.⁴³

Banketi kõrval, mis toimus vaid kutsetega külalistele, korraldas Edustus sama päeva õhtul kõigile tudengitele mõeldud „üliõpilaste peo Wanemuises“.⁴⁴ Selle formaat kinnistus üsna kiiresti, sest juba 1921. aastal märgitakse, et pidu korraldatakse eelmiste aastate eeskujul. 1924. aastal käsitleti seda juba üliõpilaskonna „traditsioonilise kontsert-ballina“⁴⁵, mille eeskavas olid kontsert-etteasted üliõpilaste segakoorilt ja üksikesinejatelt (viul, laul, klarnet). Kontserdile järgnes ball. Peo kestuseks hinnati politseile esitatud loataotluses kuus ja pool tundi – kella üheksast õhtul kuni poole neljani öösel.⁴⁶

³⁷ RA, EAA.1765.1.43, l. 56, Tartu üliõpilaskonna põhiseadus.

³⁸ Samas.

³⁹ RA, EAA.1765.1.54, l. 15, korralduskomitee Edustuse Juhatusale, 28.11.1921.

⁴⁰ 1923. aastast pärineva kirjelduse järgi oli aula ehitud sel puhul „loorberite, kuuse-pärgade ja rahvusvärviliste lippudega“, vt Ülikooli 4. aastapäev. – Postimees, 2.12.1923, lk 2.

⁴¹ Tartu Ülikool 1918–1929, lk 105.

⁴² Vrd Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1918–1920, lk 105; Ülikooli 3. aastapäev. – Postimees, 2.12.1922, lk 7; Ülikooli 4. aastapäev. – Postimees, 2.12.1923, lk 2; Ülikooli 5. aastapäev. – Postimees, 2.12.1924, lk 2; Autonoomse ülikooli avamine. – Postimees, 2.12.1925, lk 2.

⁴³ Ülikooli 5. aastapäev. – Postimees, 2.12.1924, lk 2.

⁴⁴ Näiteks 1921. aastal osales peol ka riigivanem Konstantin Päts: „Kell 12 wiibis riigiwanem ülikooli aastapäeva pidulikul aktusel. Peale arstide kongressi awamise otsekohehe lõppu wõttis riigivanem osa ülikooli aastapäeva banketist ühiselumajas ja õhtul „Wanemuises“ korraldatud üliõpilaste pidust.“ Vt Tartu teated. Riigivanem Tartus. – Postimees, 2.12.1921, lk 2.

⁴⁵ RA, EAA.1776.1.54, l. 17, 1. detsembri akadeemilise Peo toimkonna koosoleku protokoll [dateerimata]; RA, EAA.1776.1.54, l. 12, Vanemuise selts Edustuse Juhatusale, 17.11.1921; RA, EAA.1776.1.54, l. 71, Edustuse juhatus Vanemuise seltsile, 8.11.1924.

⁴⁶ Nt RA, EAA.1776.1.54, l. 80, Üliõpilaskonna juhatus Tartu Linna Politsei Ülemale, 29.11.1924.

Üliõpilaste tõrvikurongkäik 1. detsembril korraldatud aastapäevaürituste seas esmapilgul silma ei hakka. Põhjus on lihtne: sõdadevahelisel perioodil toodi tõrvikud välja päev varem – 30. novembri õhtul – ja seda sugugi mitte igal aastal. Tõrvikutega rongkäik korraldati vaid juhul, kui ülikoolil oli juubel või oli põhjust tähistada mõnd muud ülikooli jaoks olulist sündmust. Näiteks oli selliseks sündmuseks rektori ametisse nimetamine (mis toimus samuti ülikooli aastapäeval). Esimest korda korraldas Edustus „esimese, uue põhikirja järele valit, eesti ylikooli Rektori tervitamiseks kõikide yliõpilaste ühise rongikäigu tõrvikutega“ 30. novembril 1925. aastal.⁴⁷ Selleks kogunesid üliõpilasorganisatsioonid ülikooli zooloogiamuuseumi ette Aia tänaval (tänapäeval Vanemuise 46), kust liiguti organiseeritud rivistuses tõrvikutega läbi linna rektor Henrik Koppeli (1863–1944) maja ette Laial tänaval:

Siin tervitab Üliõpilaskonna esitaja, naiskaasvõitlejad annavad hra Rektorile lilli ja lauldakse „Vivat Academia“⁴⁸. Edasi liigutakse mööda Rüütli ja Kүүitri tän. Ülikooli peahoone ette. Siin lauldakse Gaudeamus, vivat et respublica⁴⁹ ja pereat tristitia⁵⁰. Selle järele läheb rongkäik laiali.⁵¹

Samalaadne protsessioon „uue rektori, endise rektori ja ülikooli juurde“ korraldati 1928. aastal, mil ülikooli juhiks valiti Johan Köpp (1874–1970), 1931. aastal, mil Köpp teist korda rektoriks valiti, ja 1934, mil Köpp kolmandat korda ülikooli juhtima asus.⁵² 1938. aastal, kui rektoriks valiti Hugo Kaho (1885–1964), nimetas Edustus lahkuva ja ametisse astuva rektori austamiseks korraldatavat protsessiooni juba Tartu üliõpilaskonna „traditsiooniliseks tervitusrongikäiguks“.⁵³ Komme rektorite vahetust tõrvikutega markeerida oli järelikult kinnistunud.

„Tulitungaldega tervitas üliõpilaskond *alma materit*“⁵⁴ ka aastail, mil ülikool tähistas ümmargusi tähtpäevi. 1929. aastal otsustas Edustuse juhatus korraldada tõrvikutega rongkäigu ülikooli 10. aastapäeva puhul, mille kulud plaaniti katta 1. detsembril kontsertõhtu tuludest.⁵⁵ 30. novembril toimunud sündmust kirjeldab Üliõpilasleht samuti kui „traditsioonilist“:

Juba vaimustav ja meeleolurikas oli traditsiooniline rongikäik juubelpäeva eelõhtul. Tuule käes loitvad tõrvikud, Ülikooli tulestik, südamlikud tervitused Üliõpilaskonna esimehe ja Üliõpilasprorektori poolt löid esimese piduliku innustuse.⁵⁶

⁴⁷ RA, EAA.1776.1.24, l. 60p–61, Üliõpilaskonna juhatuse koosolek, 23.11.1925; vt ka RA, EAA.1776.1.54, l. 125, Edustuse juhatus üliõpilasorganisatsioonidele, 25.11.1925.

⁴⁸ Akadeemilise kogukonna hümniks kujunenud laulu „Gaudeamus igitur“ neljanda salmi algus (ld), eesti keeles: „elagu akadeemia“.

⁴⁹ Gaudeamuse kuuenda salmi algus (ld), eesti keeles: „elagu ka riik“.

⁵⁰ Gaudeamuse viimase salmi algus (ld), eesti keeles: „kadugu kurbus“.

⁵¹ RA, EAA.1776.1.54, l. 125, Edustuse juhatus üliõpilasorganisatsioonidele, 25.11.1925.

⁵² RA, EAA.1776.1.54, l. 233, Edustuse juhatus üliõpilasorganisatsioonidele, 27.11.1928; RA, EAA.1776.1.55, l. 37, Edustuse juhatus Tartu-Valga Prefektile, 28.11.1931.

⁵³ RA, EAA.1776.1.56, l. 1, Edustuse juhatus Tartu-Valga Prefektile, 19.01.1938.

⁵⁴ Hetki Eesti Ülikooli kümnendalt aastapäevalt. – Üliõpilasleht 1929, 12, lk 195.

⁵⁵ RA, EAA.1776.1.26, l. 74, Üliõpilaskonna juhatuse koosolek, 22.11.1929.

⁵⁶ Hetki Eesti Ülikooli kümnendalt aastapäevalt. – Üliõpilasleht 1929, 12, lk 195.

1934. aastal otsustas Edustus korraldada 30. novembri õhtul tõrvikurongkäigu nii ülikooli 15. aastapäeva puhul kui ka vana ja uue rektoraadi tervitamiseks.⁵⁷ „Löken-dawate südamete ja tõrwikutega“⁵⁸ koguneti Politsei platsile (tänapäeval Peeter Põllu plats), kust liiguti kahe orkestri saatel ülikooli peahoone ette tervitama kolmandat korda ametisse valitud rektor Johan Kõppu. Pärast vastastikuseid kõnesid ja *vivat academia* laulmist hargnes „wäikesele alale kokkusurutud suitsewast massist jälle wälja imposantne rongkäik“⁵⁹, mis liikus Lossi, Vallikraavi ja Tiigi tänava kaudu Õpetaja tänavale tervitama ametist lahkuvat üliõpilasasjade prorektorit Jüri Uluotsa (1890–1945). Edasi suundus protsessioon Pepleri tänavale tervitama uut prorektorit professor Hans Kruusi (1891–1976). Kui sõnavõtted lõppesid, lauldi jälle *vivat academia* ja suunduti Raekoja platsile tervitama linnavalitsust ja kindralist linnapead Aleksander Tõnissoni (1875–1941): siin lauldi „Gaudeamuse“ salmi *vivat et respublica*. Rongkäigu lõpp-punktiks oli taas Politsei plats, kus tõrvikud laoti ühislõkkeks riita, üliõpilaskonna esimees tänas osalejaid, orkester mängis lõpuloos „Kaunimad laulud“ ning „tahmunud nägudega tudengid hargnesid laiali igasse nelja ilmakaarde“.⁶⁰

Viis aastat varem toimunud ülikooli 10. aastapäevale pühendatud rongkäik oli kulgenud enam-vähem sama marsruuti pidi, kuid tervitama ei põigatud ei rektoraadi liikmeid ega linnapead, vaid üksnes peatuti ülikooli ees, kus õnnitlused võttis vastu prorektor Heinrich Koppel (1863–1944).⁶¹

Eeltoodu valguses pole üllatav, et „muljetavaldav tõrvikurongkäik, kus osales ilmselt tuhandeid akadeemilise pere liikmeid ja linnakodanikke“ ei puudunud ka Tartu ülikooli 300. aastapäeva pidustustelt 1932. aasta juunikuu heledas öös.⁶²

Volbrirongkäik

Tõrvikurongkäik oli kesksel kohal üliõpilaskonna teise ametliku püha ehk volbri tähistamisel. Volbrit ehk kevadpüha tähistati Eesti esimesel omariiklusperioodil rongkäiguga alates 1921. aastast ja nii tehti järjepidevalt kuni 1940. aastani (kaasa arvatult).⁶³ Neliteist aastat järjepanu (1924–1937) korraldati Vanemuises kevadpüha puhul ka kogu üliõpilaskonnale avatud 1. mai pidu või balli, mis laiendas kevadised pidustused kahele päevale.⁶⁴ Nagu eelkirjeldatud ülikooli aastapäevaga seonduvate tõrvikurongkäikude puhul, moodustasid ka volbrirongkäigus osalejate põhimassi üliõpilasorganisatsioonide esindajad.

⁵⁷ Edustuse koosolekuid. – Üliõpilasleht 1934, 12, lk 444.

⁵⁸ Tudengite tõrwikurongkäik läbi tuule ja tormi. – Postimees, 1.12.1934, lk 2.

⁵⁹ Samas.

⁶⁰ Samas.

⁶¹ Üliõpilased juubelipidu sisse juhatamas. – Postimees, 2.12.1929, lk 1.

⁶² M. Truman. 300-aastane ülikool sai riigi uhkeima peo. – Universitas Tartuensis 2019, 7. <https://www.ajakiri.ut.ee/artikkel/3274> (28.01.2025).

⁶³ 1922. aastal volbripidustusi ei korraldatud, vt M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid, lk 38.

⁶⁴ M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid.

Üliõpilaste maipidustuste tõrvikurongkäik Tartu raekoja ees 30. aprillil 1939. aastal. Nagu pildilt näha, seisavad tudengid lausa nõörsirgetes ridades.
RA, ERA.1278.1.326.35.3

1921. aastal algas volbrirongkäik veel tollase üliõpilasesinduse eest Hetzeli tänaval (endine ülikooli ühiselamu, toonane Riigi Keskarhiivi maja, tänane Liivi 4, kus asus ka üliõpilasesindus), alates 1924. aastast koguneti volbrirongkäiguks juba korduvalt mainitud Aia tänava (Vanemuise 46) õppe- ja muuseumihoone ette. Sealt kulges protsessioon esmalt Raekoja platsile, kus tervitati linnavalitsust (ja lauldi *vivat et respublica*), edasi ülikooli peahoone ette (tervituskõned ja *vivat academia*), kust suunduti lõpuks kas Toomele (näiteks Kassitoome orgu), Politsei platsile või koguni Raekoja platsile.⁶⁵ Tasub meenutada, et samast kohast algavad ja ligilähedaselt samas marsruudis kulgevad rongkäigud rahvusülikooli aastapäeval ja volbriõhtul peahooneni ka täna.

Õhtupimeduses (rongkäigud algasid kas kell 20 või 21 ja kestsid peaaegu südaööni) toimuv arvukate osalejatega kevadine tõrvikurongkäik oli efektne (üliõpilasorganisatsioonid oma lippude ja muu atribuutikaga) sündmus, mida jälgisid juba saja aasta eest nii linnaelanikud kui ka linna saabunud külalised. Orkestrite saatel liikus rongkäik hästi organiseeritult: neli inimest reas⁶⁶, äärmised kandsid tõrvikuid.⁶⁷

⁶⁵ Samas, lisa 7.

⁶⁶ RA, EAA.1776.1.54, l. 183, organisatsioonide esindajate ühise koosoleku protokoll, 26.04.1927.

⁶⁷ Vt dokumentaalfilm „Alma mater Tartuensis“.

Fotodelt on näha, et vahepeatusteski püsiti ühtses rivis.⁶⁸ Lõpp-punkti jõudes kuhjati tõrvikud suureks lõkkeks,⁶⁹ mille ümber peeti kõnesid ja lauldi isamaalisi laule.

Kuivõrd Edustuse valimised toimusid enamasti kalendriaasta lõpus ning uus esinduskogu asus tegutsema uuest aastast,⁷⁰ oli volbripüha Edustuse jaoks korraldatavatest pidustustest alati esimene ja ilmselt ka tähtsaim. Pool aastat hiljem tähistatava ülikooli aastapäeva korraldamisel oli aktiivsem ülikooli valitsuse loodud komitee, mille töös Edustus osales.⁷¹ Lisaks ei tulnud n-ö tavalistel aastatel korraldada ülikooli aastapäeva puhul rongkäiku. Kui arvestada, et volbripidustustega tehti algust 1921. aastal ja 1924. aastaks oli nende formaat juba lõplikult välja kujunenud, on vägagi tõenäone, et ülikooli aastapäeva eelõhtul toimuv tõrvikurongkäik kopeeris paljusk juba olemasolevat kevadist traditsiooni. Ka olid oma ülesehituselt ja korralduslike murede poolest (kooskõlastusringid, peoruumi üüriküsimus, lõbustusmaksust vabastuse küsimine linnavalitsuselt jms) sarnased 1. mail ja 1. detsembril Vanemuises toimunud üliõpilaskonna peod,⁷² mille puhul sai omakorda tugineda varem välja kujunenud 1. detsembri peo eeskujule.

Nagu eelnenud kirjeldustest näha, olid 30. novembril peetud tõrvikurongkäigud kevadet ja noorust ülistavatest volbrirongkäikudest märksa isiklikumad – *alma mater*'i ja linnavõimu kõrval austati konkreetseid isikuid, kes kehastasid samal ajal ülikooli institutsioone (rektor, prorektor). Komme olulisi isikuid tõrvikuvalgel austada pärineb aga hoopiski 19. sajandist.

Tõrvikutega rongkäigud Keiserlikus Tartu Ülikoolis

Keiserlikus Tartu Ülikoolis andsid tooni baltisaksa üliõpilasorganisatsioonid (korporatsioonid), mis võtsid 1840. aastate alguses (siis küll veel illegaalsetena) üliõpilaselu juhtimise linnas enda kätte ja hoidsid seda positsiooni 1880. aastate lõpuni (formaalselt 1894. aastani).⁷³ Üldkommaanile (*allgemeiner Comment*)⁷⁴ ehk üliõpilaskonna sisemistele reeglitele pidid alluma ka mitteorganiseerunud tudengid. Mitmed autorid on nimetanud sellist korraldust Tartu saksa üliõpilasvabariigiks, mille

⁶⁸ Vt nt RA, EFA.5.0.172896, Tartu Ülikooli üliõpilaste traditsiooniline tõrvikutega rongkäik 1. mail 1939.

⁶⁹ RA, EAA.1776.1.55, l. 42, Edustuse juhatus üliõpilasorganisatsioonidele, [?].04.1932.

⁷⁰ I. Tõnisson. Tartu üliõpilaskond Eesti iseseisvusajal, lk 348.

⁷¹ RA, EAA.1776.1.54, l. 15, Ülikooli valitsus Edustuse Juhatusesele, 28.11.1921.

⁷² Vrd M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid, lk 44–45, 52–53 ja nt RA, EAA.1776.1.54.

⁷³ T. Hiio. Üliõpilasorganisatsioonid ja üliõpilaselu Tartus 1802–1918. – Vivat Academia. Üliõpilasseltsid ja korporatsioonid Eestis. Toim. Helmut Piirimäe. Tartu: EÜS Kirjastus, 2007, lk 69–100, siin lk 95.

⁷⁴ Korporatsioonideülene nn põhiseadus, mis sätestas buršide (vt viidet 77) õigused ja kohustused, määras uute korporatsioonide asutamise tingimused ning pani paika korra omavaheliste konfliktide lahendamiseks. Vt T. Hiio. Üliõpilasorganisatsioonid Tartus. – Akadeemia 2003, 4, lk 691–729, siin 701.

täieõiguslikeks „kodanikeks“ arvati üksnes *Chargiertenconvent'*⁷⁵ (edaspidi *Ch!C!*) korporatsioonide liikmed. *Ch!C!* täitis toona sisuliselt ka üliõpilaskonna esinduse rolli, kuigi see ei esindanud tegelikkuses kogu üliõpilaskonda.

Vivat ehk üksikisiku austamine

Tervitusrongkäikude traditsioon pärines Saksa ülikoolidest ning sellest kujunes 19. sajandi Tartu ülikooli kõige varasem tudengitraditsioon.⁷⁶ Alates Keiserliku Tartu Ülikooli avamisest 1802. aastal oli buršidel⁷⁷ tavaks austada sümpaatseks saanud persoone (rektorit, õppejõude) tervitusrongkäikude ehk avalike ülistamistega, mida tunti nime all *vivat*.⁷⁸ Analooes vormis väljendati ka antipaatiat, sel juhul kandis protsessioon nime *pereat*.⁷⁹ Tegemist oli seega omaalgatuslike demonstratsioonidega.

Tõrvikutega üliõpilased kogunesid austatava maja ette, protsessiooni juhatajad kandsid erilisel pidulikke rõivaid ja võisid istuda hobustel. Igal korporatsioonil oli valitud mitu kõnelejat, kes saadikuna majja läksid ja austatava välja (maja ette, aknale, verandale) kutsusid, et teda seejärel tõrvikute valgel kõnede, laulu ja *vivat*-hüüetega austada. 19. sajandi esimesel poolel liikus rongkäik pärast ametliku tseremoonia lõppu Raekoja platsile, kus tõrvikud laulu saatel hunnikusse visati ja ära põletati.⁸⁰

Vivat oli kõiki üliõpilasi ühendav sündmus. Ettepaneku selle korraldamiseks tegi enamasti üks üliõpilasorganisatsioon, teised pidid selle heaks kiitma.⁸¹ Seejärel informeeriti ülikooli juhtkonda ja küsiti rongkäigu korraldamiseks luba. Ilma loata (tõrviku)rongkäike korraldada ei tohtinud.⁸² Ilmselt olid tervitusprotsessioonid vähemalt 19. sajandi esimesel poolel sedavõrd populaarsed, et vajasid eraldi reguleerimist. Täna ses mõttes tudengiteatniku „Ettekirjutused üliõpilastele“ esimesest (1803) kuni 1832. aastani trükitud versioonides sisaldub muutumatus sõnastuses punkt 29, mis keelab avalikud tõrvikurongkäigud, kui nendeks pole eelnevalt saadud ülikooli juhtkonnalt luba.⁸³ Lea Leppiku vahendusel teame, et 1820. aastatel oli rektor Gustav von Ewers (1779–1830) sunnitud loata tervitusrongkäigu korraldajaid

⁷⁵ Alates 1827. aastast Tartu korporatsioonide eestseisuste esinduskogu. Peamiselt tegeles üldkommaani ja üliõpilaskonna põhiseaduse kehtestamise ja täiendamise, samuti pidas mitmeid organeid nagu buršikohus ja aukohus. Vt T. Hiio. Üliõpilasorganisatsioonid ja üliõpilaselu Tartus 1802–1918, lk 77.

⁷⁶ H. Wittrock. Werden und Entwicklung des deutschen Burschenwesens auf den baltischen Hochschulen. Ein kulturgeschichtlicher Streifzug [1924]. Järeldrük: WJK Verlag, 2004, lk 44.

⁷⁷ Burš – üliõpilaskorporatsiooni täieõiguslik liige Saksamaal ja Baltimail.

⁷⁸ Tõlkes: elagu. Vt H. Becker. Geschichte der Curonia, lk 9; E. Fehre. Geschichte der Fraternitas Rigensis, lk 81.

⁷⁹ Tõlkes: kadugu. Vt J. Vollmann. Burschicoses Woerterbuch. Ragaz: Druck und Verlag Rudolf Untergger, 1846, lk 165–166.

⁸⁰ H. Becker, Geschichte der Curonia, lk 134; RA, EAA.1843.1.298, l 22, G. J. Schultz.

⁸¹ H. Becker. Geschichte der Curonia, lk 92.

⁸² RA, EAA.1843.1.294, l. 6: „Von allen festlichen Zügen durch die Straßen mußte dem Rektor vorher Anzeige gemacht und die Erlaubniß, dabei singen uz dürfen, von ihm eingeholt werden.“

⁸³ Vt Vorschriften für Studierenden der Kaiserl. Universität Dorpat. Sechster Abdruck. Dorpat 1832. Vt ka Vorschriften für Studierenden der Kaiserl. Universität Dorpat aastatest 1803, 1821, 1827, 1830, 1832.

karistama – „mõned välja heitma ja umbes 70 kartserisse panema“⁸⁴ 1833. aastal korraldati *vivat* linna külastanud haridusminister krahv Sergei Uvarovile⁸⁵ (1786–1855), kes andis sel puhul eraldi loa tõrvikuid Raekoja platsil põletada. Ministrile laulsid tudengid ka toona Saksamaal populaarsust kogunud marurahvuslikku laulu „Was ist des Deutschen Vaterland“.⁸⁶

Ilmselt tajusid võimud tõrvikutega tervitusrongkäikudes ohtu ja/või viirastusid paralleelid tollal Saksamaal toimunud üliõpilasdemonstratsioonide⁸⁷ ja revolutsioonidega Euroopas⁸⁸, sest järgnenud reaktsiooniperioodil⁸⁹ (1835–1854) suhtuti tervitusrongkäikudesse umbusuga ja karistati karmilt nii korraldajaid kui ka austavat. 1838. aastal keelati tõrvikurongkäigud ja muud avalikud protsessioonid, v.a matuserongkäigud, sootuks.⁹⁰ Tõrvikutega tervitusrongkäikude traditsioon jätkus alles 1850. aastatel pärast olude leevenemist (vt järgmine alljaotis).

Detailirohkelt on kirjeldatud korporatsioon Estonia 50. aastapäeva tähistamise raames toimunud suurt (400 inimest, sh teiste korporatsioonide esindajad ja metsikud⁹¹) ja pidulikku tõrvikurongkäiku 6. septembril 1871. aastal, milles osalesid ka ülikooli kõrged esindajad.⁹² Lippude, piduriiete, tõrvikute ja kirjute lampidega (*lampion*) koguneti Toomele kell üheksa õhtul. Sealt liikus rongkäik mäest alla, et peatuda ülikooli ees, kus korporatsiooni esimees Otto von Budberg (1850–1907) pidas kõne, misjärel lauldi *vivat academia*. Edasi liikus rongkäik Rüütli tänavale, üle Raekoja platsi ja Barclay platsi tollase rektori Georg von Oettingeni (1824–1916) maja juurde Vallikraavi tänaval.⁹³ Lampide ja tõrvikutega koguneti poolkaares hoovi ja pidulikult

⁸⁴ L. Leppik. Rektor Ewers. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2001, lk 186.

⁸⁵ Vaid mõni kuu varem ministriks saanud Uvarov oli saatnud 2. aprillil Venemaa haridusringkondadele oma kirikuulsa ringkirja, milles kuulutas ametliku poliitikana hariduse andmist õigeusu, isevalitsuse ja (vene) rahvusluse vaimus. Vt P. Dhondt, S. Tamul. The University of Dorpat as a(n) (Inter)National Institution at its 50th Anniversary in 1852. – National, Nordic or European? Nineteenth-Century University Jubilees and Nordic Cooperation. Ed. by P. Dhondt. Leiden, Boston: Brill, 2011, lk 43–44.

⁸⁶ H. Becker. Geschichte der Curonia, lk 92; Laulu kohta vt Des Deutschen Vaterland (1813). Deutsche Geschichte in Dokumenten und Bildern. https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=237&language=german (28.01.2025).

⁸⁷ Nt Wartburgfest (1817) ja Hambacher Fest (1832), kus nõuti Saksamaa ühendamist, konstitutsioonilist monarhiat, kodanikuõigusi jne.

⁸⁸ Nt juulirevolutsioon Prantsusmaal (1830), Poola ülestõus (1830–1831), Belgia revolutsioon (1830–1831).

⁸⁹ Reaktsioon 1835–1854: esimene Tartu Ülikooli venestamise katse. Nikolai I ajal viljeldud üldise korra ja järelevalve tagamine leidis hariduselus uue väljundi rahvahariduse ministri Sergei Uvarovi „isevalitsuse, õigeusu ja rahvalikkuse“ doktriinis, mida püüti rakendada ka Tartu ülikooli suhtes, vt Universitas Tartuensis 1632–2007, lk 120.

⁹⁰ H. Becker. Geschichte der Curonia, lk 102, 135.

⁹¹ Metsikuteks nimetatakse organiseerunud üliõpilaste slängis tudengeid, kes ei kuulu ühessegi akadeemilisse organisatsiooni.

⁹² Geschichte der Estonia, lk 253–254.

⁹³ M. Siilivask. Tartu arhitektuur 1830–1918. Historitsism ja juugend. Arhitektuuriideed ja stiilieeskujud kohalike arhitektide loomingus 19. sajandil ja 20. sajandi algul. Tartu: Rahvusarhiiv, 2006, lk 106, 146; T. Pung. Baltisaksa teadlas perekond von Oettingenid. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2013. Tartu, 2014, lk 52–78, 59.

tervitati verandale ilmunud rektorit, kes omakorda tervitusega vastas. Rektori juurest suunduti uuesti „metsikule Toomele“⁹⁴, kus laulu saatel tõrvikud kokku visati ja põletati.⁹⁵ Seejärel hargneti väiksemate seltskondadega laiali. Nagu kirjeldusest näha, oli 19. sajandi alguses sündinud kombestik elujõuline ka pool sajandit hiljem.

Vahelepõikena olgu lisatud, et tõrvikuid kasutati ka üliõpilaste matuserongkäigus, mis samuti on üksikisiku austamiseks toimuv sündmus. Näiteks pandi *curonus* Johann Christian Kusteri (1825–1854) matuse korraldamisel 1854. aastal ette, et sündmuse juures ei tohiks kasutada üle 80 tõrviku.⁹⁶

Tõrvikud alma mater'i ja keisri auks

Keiserlikus ülikoolis tähistati ülikooli aastapäeva justkui kahel korral aastas. 21. aprillil pidasid üliõpilased ja tudengiorganisatsioonid mitteametliku kevadpühana nn esimese tudengi immatrikuleerimispäeva. Sel puhul korraldati tõrvikuteta tervitusrongkäik ülikooli peahoone ette, kus lauldi *vivat academia* (või hüüti *vivat!*), lauldi Toomemäe sildadel grupiti ja/või võistu koorilaule ja suunduti seejärel linnast välja kommerssi⁹⁷ pidama.

Ülikooli ametlik aastapäev oli 12. detsember, mille tähistamist korraldati ülikooli initsiatiivil, mistõttu selle iseloom erines 21. aprillist, kuid sellest võttis osa ka tudengkond.⁹⁸ Peaasjalikult seisnes tähistamine pidulikus aktuses ja sellele järgnenud seltskondlikus koosviibimises või ballis (nagu ka rahvusülikooli aastapäeval).⁹⁹ Tõrvikurongkäike reeglina sel puhul ei toimunud – nii nagu Eesti esimesel omariiklusperioodil, korraldati neid toonagi erandkorras ülikooli juubelipidustustel. Nii toimus tõrvikurongkäik 1827. aastal, kui Tartu ülikooli avamisest keiserliku ülikoolina möödus 25 aastat, ning aastal 1852, mil tähistati ülikooli 50. aastapäeva. Samuti korraldati mõlemal puhul ülikooli aulas ball,¹⁰⁰ millest võttis osa kogu üliõpilaskond.¹⁰¹ 1852. aastal saabusid tudengid „hiilgava tõrvikurongkäiguga hüüdma armastatud kõrgkoolile *vivat academia*“ ning „Raekoja platsil põletati tõrvikujäädid kuhjatuna ühiseks lõkkeks“.¹⁰² Ülikooli 100. aastapäevaks (1902) olid poliitilised olud sedavõrd

⁹⁴ Metsiku Toome (*Wilder-Dom*) all mõeldi romantilist järsku orgu ehk tänast Kassitoome ümbrust. Vt M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradiitsioonid, lk 71.

⁹⁵ Geschichte der Estonia, lk 254.

⁹⁶ H. Becker. Geschichte der Curonia, lk 252; Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. Bearbeitet von A. Hasselblatt, Dr. G. Otto. Dorpat: Mattiesen 1889, lk 401.

⁹⁷ Kommerss – üliõpilaskorporatsiooni tähtsaim traditsiooniline kinnine üritus.

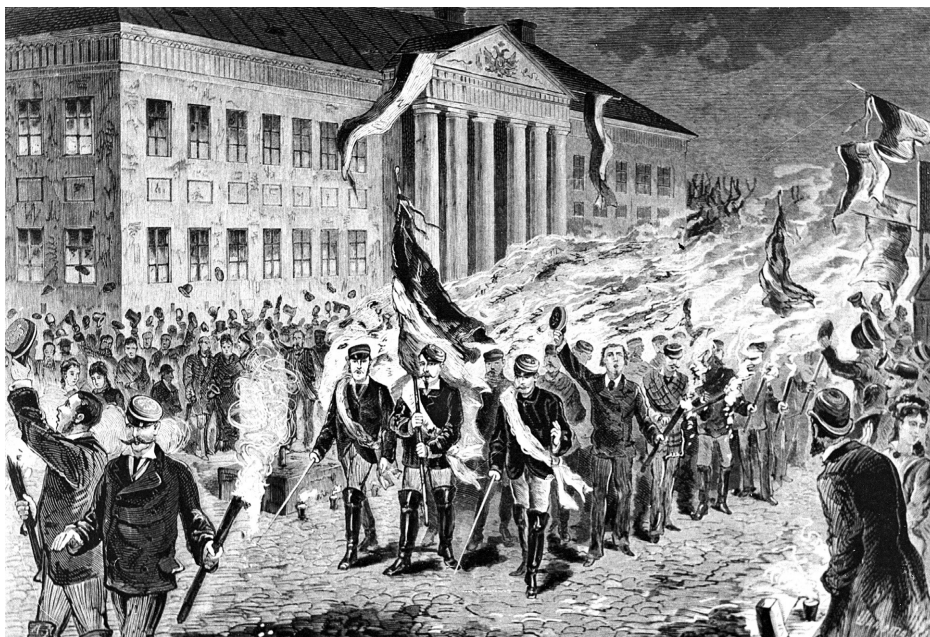
⁹⁸ E. Fehre. Geschichte der Fraternitas Rigensis, lk 204.

⁹⁹ M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradiitsioonid, lk 58–59; vt ka L. Leppik. Tartu ülikool kui eestlaste mälu paik.

¹⁰⁰ H. Becker. Geschichte der Curonia, lk 222.

¹⁰¹ Vt RA, EAA.1843.1.298, l. 11–12, Brief des coll. Rathes Fr. R. Kreutzwald stud med., lk 26–30, 50; Geschichte der Estonia, lk 184.

¹⁰² Beschreibung der Festlichkeiten bei der Jubelfeier der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat: C. Mattiesen, 1852, lk 6.

"Keisripäev" Tartus – tudengid tõrvikutega rongkäigus ülikooli peahoone ees 3. aprillil 1879. aastal. A. Zubtšaninovi gravüüri järgi joonistanud S. Šamota.

RA, EFA.197.0.45802

muutunud, et juubelit pühitseti vahepeal Jurjeviks ümber nimetatud Tartus kui Vene riigiülikooli pidu. Muu hulgas püstitati selle käigus ülikooli peahoonele sibul-kuppel.¹⁰³ Arusaadavalt ei olnud saksa buršide tõrvikurongkäik uutes oludes enam vastuvõetav.

Lisaks markeerisid Tartu tudengid tõrvikurongkäikudega keisrikojaga seonduvaid sündmusi. Näiteks tähistati sel moel Nikolai I kroonimist (1825)¹⁰⁴ ja ilmselt ei jäänud see sündmus ainukeseks omataoliseks. Keisri- ehk riigitruuduse demonstreerimise ilmekaks näiteks saab pidada ka 3. aprillil 1879. aastal toimunud üliõpilaste tõrvikurongkäiku, mis oli reaktsioon keiser Aleksander II mõrvakatsele Peterburis päev varem.¹⁰⁵ Valitseja pääsemist tähistati truualamliku „keisripäevaga“ (*Kaisertag*). Lojaalsuse demonstreerimiseks toimusid sel päeval tänujumalateenistused, kogunemised jmt.¹⁰⁶ Hoolimata õpingute vaheajast ühinesid tudengid Tartus „hiilgavaks tõrvikurongkäiguks“ ja suundusid riigivõimu esindajana tervitama Tartu õpperingkonna kuraatorit. Kuraatori kodu juures hüüti keisrile elagu ja lauldi riigihümni, võeti vastu kuraatori tervitus ja suunduti tõrvikutega läbi linna ülikooli peahoone ette:

¹⁰³ L. Leppik. Tartu ülikool kui eestlaste mälupaik, lk 251.

¹⁰⁴ RA, EAA.1843.1.298, l. 11.

¹⁰⁵ Vt Neue Dörptsche Zeitung, 3.04.1879; Neue Dörptsche Zeitung, 4.04.1879.

¹⁰⁶ Vt Neue Dörptsche Zeitung, 4.04.1879.

Pakkus maalilist vaatepilti, kui rongkäik lehvivate lippude all ja tõrvikute ere-
das valguses ülikoolihoone ette kogunes, hüüdmaks *alma materile* traditsiooni-
list *Vivat, academia!* Seejärel liikus rongkäik tagasi turuplatsile [Raekoja plats –
M. V.], kus kõlavate *Gaudeamus igitur* helide saatel leegitsevad tõrvikud põletati.¹⁰⁷

Sündmusest on säilinud ka joonistus, mille kujutuslaad ei erine ajaleheteadete
rõhutatult truualamlikust toonist. Konteksti mõistmiseks olgu lisatud, et näiteks
1877. aastal tähistas terve linn Plevna vallutamist Vene-Türgi sõjas, mille puhul
korraldati samuti tõrvikurongkäik.¹⁰⁸

Nagu eeltoodust näha, olid tõrvikurongkäigud keiserlikus ülikoolis eelkõige
isiklikku laadi omaalgatuslikud ettevõtmised konkreetse persooni austamiseks.
Austatav isik (kuraator) või objekt (peahoone) võis sümboolselt kehastada ka näi-
teks riigivõimu või ülikooli. Tõrvikuteta tähistati 19. sajandi teisel poolel aga volb-
rit, mil saksa korporatsioonide esindajad kogunesid Toomel süüdatud lõkke ümber
1. maid ootama.¹⁰⁹

„Jänkid, kasige Peipsi taha!“ Tõrvikurongkäigud Tartu Riiklikus Ülikoolis

Nõukogude perioodil olid üliõpilasorganisatsioonid koos vabalt valitava üliõpilas-
esindusega keelatud ning ülikool koos riigivõimuga püüdis üliõpilasi kõigiti kontrol-
lida ja kasvatada. Senised üliõpilaspühad asendati kohustuslike nõukogude kroonu-
tähtpäevadega (1. mai ja 7. november), mille puhul korraldatud protsessioonidel
tuli üliõpilastelgi plakatite all kaasa marssida.

Sovetiaegsest tudengielust ei puudunud siiski ka tõrvikud: tõrvikutega rong-
käigud olid kesksel kohal Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) ja Eesti Põllumajandus-
akadeemia (EPA) komsomolikomitee korraldatud (alates 1965. aastast kuni
1971. aastani) sügisestel suurejoonelistel üliõpilaspäevadel.¹¹⁰ Kas tegemist oli esi-
mese korraga, mil üliõpilased said taas massiliselt tõrvikute valgel koguneda, jääb
siinkohal vastamata. Kindel on see, et komsomolikomitee korraldatud ürituse puhul
ei saa rääkida tudengite omaalgatusest.

Üliõpilaspäevade avaürituseks kujundatud tõrvikurongkäiguks koguneti Toomele
(või Kassitoomele) teaduskondade kaupa ja vormimütsides õhtupoolikul peale
kella viit. Kella kuue ajal alustasid mees- ja naiskoorid Inglise ja Kuradisillalt vastas-
tikust laulmist. Samas jagati välja tõrvikud, mida aga veel ei läidetud. Kahe orkestri
ja meeskoori saatel liiguti Toomelt ülikooli peahoone ette, kus tervitati TRÜ ja EPA

¹⁰⁷ „Es bot einen malerischen Anblick, wie der Zug unter wehenden Fahnen im grellen Scheine des Fackellichtes sich vor dem Universitätsgebäude gruppierte, um der alma mater das altgewohnte Vivat, academia! zuzurufen, und hierauf nach dem Markte sich zurückbewegte, um dort unter den kräftig hallenden Tönen des Gaudeamus igitur die mächtig emporlohenden Fackeln zu verbrennen.“ – Neue Dörptsche Zeitung, 4.04.1879.

¹⁰⁸ L. Leppik. Tartu ülikool kui eestlaste mälu paik, lk 250.

¹⁰⁹ M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbrtraditsioonid, lk 60–63.

¹¹⁰ K. Adamson, M. Titma. Nooruslikust eneseteostuses süsteemi kriitikani. Tartu ülikooli komsomoliorganisatsioon. – Akadeemia 2009, 12, lk 2287–2303; siin lk 2294–2295.

esindajaid (rektor, prorektor, parteikomitee esindaja). Alles seal süüdati tõrvikud:

Sõnavõttude ajaks kogunevad juhttõrvikutega inimesed rektori ette, kes sõnavõtu lõpul süütab tõrvikud, millega viiakse tuli teaduskondi mööda laiali.¹¹¹

Talituse lõpus lauldi „Gaudeamust“ ja tõrvikurongkäik hakkas liikuma läbi linna tollase EPA peahoone ette Riia mäel (tänapäevase Kaitseväge Akadeemia). Edasi suundus protsessioon tõrvikute valgel Tähtvere parki, kus laululava juures „lõppes ta tulertiida juures“.¹¹² Üliõpilaspäevade tõrvikurongkäigud olid tõelised massiüritused, kus osales tuhandeid TRÜ ja EPA tudengeid.¹¹³

Samas olid 1960. aastate üliõpilaspäevade tõrvikurongkäigud kantud piire kompavast karnevalivaimust. Näiteks oli 1965. aasta rongkäik lavastatud matuserongkäiguna, et sängitada mulda „halvim üliõpilane ja õppejõud“. Neid kehastasid nukud, mis olid asetatud voorimehetroskale.¹¹⁴ Rongkäigus kanti plakateid, mille sõnumid ulatusid absurdihuumorist (1966: „Ole rumal, aga kärmas!“, „Mehhanisaator igasse kodusse!“, „Ära himusta oma ligimese konspekti!“¹¹⁵) otsese pilani (1968: „Jänkid, kasige Peipsi taha!“, „Elagu meie valitsuse peen välispoliitika!“¹¹⁶). Kooride seatud repertuaari kõrvale mahtus „ehtsat tudengilaulugi“¹¹⁷ („Õllepruulija“, „Sauna taga“ jne¹¹⁸).

Näis, et Tartu üliõpilaspäevad olid tulnud, et jääda. 1968. aastaks ehk neljandate üliõpilaspäevade eel tõdeti juba traditsiooni olemasolu, rõhutades sealjuures kohustust „igal uuel sügisel seda traditsiooni üha paremini järgida“.¹¹⁹ Nõukogude vägede sissetung Tšehhoslovakkiasse sama aasta sügisel ning Praha ülestõusu julm maha surumine pingestas aga mõistagi õhkkonda ning sügisesed üliõpilaspäevad võtsid ootamatu pöörde: 1968. aasta tõrvikurongkäigus demonstreeritud ironiseerivate plakatite (vt eespool) ja mitmete vahejuhtumite tõttu said korraldajad karistada ning osa rongkäigus aktiivsemalt esinenud tudengeid koguni eksmatrikuleeriti.¹²⁰ „Intsidendile“ reageeriti ka EKP Keskkomitee büroo tasandil.¹²¹ Üliõpilaspäevi küll ära ei keelatud,

¹¹¹ TRÜ-EPA üliõpilaspäevad. – Tartu Riiklik Ülikool, 8.10.1965; Vt ka Olgem rõõmsad alati! – Tartu Riiklik Ülikool, 14.10.1966.

¹¹² Olgem rõõmsad alati! – Tartu Riiklik Ülikool, 14.10.1966.

¹¹³ Nt Gaudeamus igitur! – Tartu Riiklik Ülikool, 15.10.1965.

¹¹⁴ Samas.

¹¹⁵ Olgem rõõmsad alati! – Tartu Riiklik Ülikool, 14.10.1966.

¹¹⁶ Universitas Tartuensis 1632–2007, lk 581.

¹¹⁷ Kõikidele Taaralinna üliõpilastele! – Tartu Riiklik Ülikool, 18.10.1968.

¹¹⁸ Üliõpilaspäevade järelnõtteid. – Tartu Riiklik Ülikool, 29.10.1965.

¹¹⁹ Kõikidele Taaralinna üliõpilastele! – Tartu Riiklik Ülikool, 18.10.1968.

¹²⁰ Universitas Tartuensis 1632–2007, lk 582; M. Truman. Sulaaeg ülikoolides lõppes tudengite meeleavaldusega. – Universitas Tartuensis, 2019, 1. <https://www.ajakiri.ut.ee/artikkel/3060> (28.01.2025).

¹²¹ EKP KK büroo 5.11.1968 otsus „Suurtest puudustest üliõpilaste tõrvikurongkäikude läbiviimisel Tallinnas ja Tartus“. EKP KK büroo istungite regeetid. II. 1954–1971. Koost. T. Tannberg. Tartu: Rahvusrarhiiv, 2011, lk 615.

TRÜ-EPA üliõpilaspäevadest osavõtjate rongkäik Tartus 1965. aasta oktoobris. Tõrvikud pole veel süüdatud.

Foto: Kaljo Raud. RA, EFA.263.0.38334a

kuid edaspidi allutati need märksa rangemale kontrollile – lisaks komsomolikomiteele olid tudengipäevade korraldusse nüüdsest kaasatud TRÜ prorektor, partei- ja ametiühingukomitee esindajad ning „ajaloolise mäluna“ teadusliku raamatukogu legendaarne bibliograaf Elsa Kudu (1915–1993).¹²² Üliõpilaspäevade toimumisaeg lükati oktoobrist novembrisse, sidudes selle 17. novembril tähistatava rahvusvahelise üliõpilaspäevaga.

Tudengite tõrvikurongkäigud jätkusid kuni 1971. aastani, saatjaks manitsussõnad ja kõrgendatud tähelepanu. 1969. aastal avaldas komsomolikomitee ülikooli ajalehes artikli „Üliõpilaspäevad ja ülikooli au“, milles käsitleti sobilikku käitumist rongkäigus aastal, mil „kogu maa valmistub V. I. Lenini 100. sünniaastapäeva tähistamiseks“. Ähvardusena mõjus mõttekäik:

Purjus üliõpilane üliõpilaspäevadel pole lihtsalt purjus üliõpilane, nagu ennegi olnud ja nähtud, vaid inimene, kes ei tunne mingit vastutust ei oma ülikooli ega kaaslaste ees ning kes seetõttu ka edaspidi ülikoolile erilist huvi pakkuma ei peaks.¹²³

Vastutus korra tagamise eest pandi teaduskondadele ning 1970. aastal soovitati loosungite tekstid „põhjendamatult kerglase väljanägemise“ vältimiseks nädalaid

¹²² Tartu V Üliõpilaspäevad. – Tartu Riiklik Ülikool, 14.11.1969; Kõikidele Taaralinna üliõpilastele! – Tartu Riiklik Ülikool, 18.10.1968.

¹²³ Üliõpilaspäevad ja ülikooli au. – Tartu Riiklik Ülikool, 14.11.1969.

enne rongkäigu algust komsomolikomiteega kooskõlastada.¹²⁴ 1971. aastaks oli juba jõutud tõdemuseni, et „rongkäik toimub tõrvikutega, kuid ilma loosungiteta, millel pimedal sügisõhtul polegi nagu õiget funktsiooni (neid ei näe ju lugeda!)“.¹²⁵ Et kõik laabuks veelgi sujuvamalt, avaldati enne rongkäikude toimumist kolonnide platseerumisskeeme jne.¹²⁶ Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et „profülaktika“ kandis vilja: 1970. aastal märgiti tagasivaatavalt, et „üliõpilaspäevade kõige haaravamaks, ent ka kõige vastutusrikkamaks momendiks“ olnud tõrvikutega rongkäik mõjus meeldejäáva ja esinduslikuna.¹²⁷ Olgu lisatud, et nii 1970. kui 1971. aastal lõppes rongkäik Kassitoome orus (1970) või Raekoja platsil (1971) tõrvikute ühislõkkesse kuhjamise ja põletamisega.¹²⁸ Tõrvikutega rongkäigust oli saanud üliõpilaspäevade kõige olulisem ja silmapaistvam sündmus – „pidustuste nael“¹²⁹ –, kus kõik pidi kulgema „plaanipäraselt“.

1972. aastal jäid tudengipäevad Oktoobrirevolutsiooni 55. aastapäeva varju ning senisel kujul korraldamata. Rahvusvahelist üliõpilaste päeva tähistati toona vaid TRÜ-sisese aktuse ja kontserdiga, kuid „muljed olid suurepärased“.¹³⁰ TRÜ ja EPA ühise suurürituse traditsioon oli sellisel kujul soikumas. Alles 17 aastat hiljem – 1987. aasta sügisel – toimus taas üliõpilaspäevade tõrvikutega rongkäik.¹³¹ Tartu muinsuskaitsepäevade tõrvikuteni jäid sealt aga juba vaid loetud kuud.

Üliõpilaste tõrvikurongkäiguna võib vaadelda ka Tartu ülikooli 350. aastapäeva juubelipidustuste (1982) raames peetud „rongkäik-miitingut“¹³², ehkki sündmus algas ajastule omaselt kohustusliku langenute mälestamise tseremooniaga Raadi memoriaalkompleksi juures. Mõnesaja osalejaga talitusest kasvas välja mitme tuhande osavõtjaga rongkäik või pigem midagi hiiglasliku vabaõhuetenduse taolist, sest teekonda Raadilt ülikooli peahoone ette saatsid Tartu Ülikooli ajaloo erinevaid ajajärke kujutavad etteasted.¹³³ Peahoone ees kordus juba üliõpilaspäevadest tuntud muster, kus rektor Arnold Koop (1922–1988) läitis pärast tervitust ja teaduskondade sekretäridelt vande vastuvõtmist tudengite tõrvikud. Seejärel siirdus võimas rongkäik Raekoja platsile miitingule, järgnes ilutulestik.¹³⁴ Tegemist oli selgelt „kureeritud“ üritusega, kus üllatusi ei tohtinud ette tulla.

¹²⁴ Sedakorda tulevad kuuendad! – Tartu Riiklik Ülikool, 23.11.1970.

¹²⁵ Ukse ees on seitsmenda üliõpilaspäevad. – Tartu Riiklik Ülikool, 12.11.1971.

¹²⁶ Tartu V üliõpilaspäevad. – Tartu Riiklik Ülikool, 14.11.1969; Täpsemalt lähenevast peost. – Tartu Riiklik Ülikool, 6.11.1970.

¹²⁷ Kuueaastane – ta pole enam abitu! – Tartu Riiklik Ülikool, 20.11.1970.

¹²⁸ Täpsemalt lähenevast peost. – Tartu Riiklik Ülikool, 6.11.1970; Ukse ees on seitsmenda üliõpilaspäevad. – Tartu Riiklik Ülikool, 12.11.1971.

¹²⁹ Edasi! – Tartu Riiklik Ülikool, 26.11.1971.

¹³⁰ Rahvusvahelist üliõpilaste päeva tähistamise aktuselt TRÜ-s. – Tartu Riiklik Ülikool, 24.11.1972.

¹³¹ Sellest ajast... – Noorte Hääl, 1.12.1987, lk 2.

¹³² RA, ERAF.5072.8.287, l. 87–94, TRÜ üliõpilaste juubelirongkäik-miitingu stsenaarium 17. 09.1982; Juubelipäevik. – Tartu Riiklik Ülikool, 24.09.1982.

¹³³ RA, ERAF.5072.8.287, l. 87–94, TRÜ üliõpilaste juubelirongkäik-miitingu stsenaarium 17. 09.1982.

¹³⁴ Juubelipäevik. – Tartu Riiklik Ülikool, 24.09.1982.

Tõrvikurongkäik kui ajastuülene fenomen

Eeltoodu põhjal on selge, et üliõpilaste tõrvikurongkäigud (ja ball) on olnud kogu käsitletud perioodi vältel Tartu Ülikoolis püsiv, ajastuülene fenomen. Tõrvikurongkäigud on toimunud alates 19. sajandi algusest ning vahepealsed katkestused ei ole suutnud traditsiooni murda. Nende kolme sajandi kestel on korduvalt muutunud suhtumine üliõpilastesse ja nende organisatsioonidesse: küll on need olnud otseselt keelatud, küll taunitud saksa buršitraditsioone jne. Seda arvestades on hämmastav, millise detailitäpsuse ja -truudusega on rituaali põhielemente („Gaudeamus“, lõkkes, laulmine Toome sildadel, teklid jne) korratud, olgugi et ka tähistatavad sündmused (*vivat*, ülikooli aastapäev, volber, üliõpilaspäevad) on olnud erinevad.

Tõrvikurongkäikude puhul on kesksel kohal olnud mõne isiku või institutsiooni (sel juhul seda institutsiooni esindavate isikute nagu rektor, kuraator, prorektor, komsomolikomitee liige, linnapea jt) austamine-tervitamine. Sõnavõttudele järgneb „Gaudeamuse“ või mõne selle tähendusliku salmi ühine laulmine. Kuid nagu näitab nüüdisaegne volbrikombestik, saab sellist protsessiooni läbi viia ka ilma tõrvikuteta¹³⁵ – puudub küll üks oluline element, kuid rituaal iseenesest on sama.

Rongkäigud Tartu kesklinna tähtsamatel tänavatel ja kesksematel platsidel ning peatused olulisemate hoonete ees märgivad üliõpilaste kultuuri domineerimist ruumis.¹³⁶ Selle võimas manifestatsioon on tõrvikute kuhjamine laulu saatel lõkkeks Raekoja platsil või mõnes teises tähendusrikas paigas. Nagu nägime, toimusid viimased säärased performatiivsed aktid 1970. ja 1971. aastal. Tudengite domineerimist volbriõies linnas kinnistab ka tänane kulunud lause: „Tartus läks üheks ööks võim tudengitele.“¹³⁷

Enamik ülikoole on kasutanud juubelite tähistamist võimalusena tugevdada suhteid nii tudengite kui ka ülikoolilinna ja selle elanikega, milleks on suurepäraselt sobinud tõrvikurongkäigud ja muud avalikud peod.¹³⁸ Kahtlemata sobituvad siia ka Tartus aastatel 1827, 1852, 1929, 1932, 1934 ja 1982 toimunud juubeliprotsessioonid. Eduloona võib välja tuua Keiserliku Tartu Ülikooli 50. aastapäeva 1852. aastal, mil tõrvikurongkäigu edukas korraldamine koostöös tollal veel illegaalse organiseerunud üliõpilaste esinduskogu *Ch!C!*-ga muutis ülikooli kuraatori Gustav von Craffströmi (1784–1854) suhtumist üliõpilasorganisatsioonidesse. Edaspidi nägi

¹³⁵ M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritaditsioonid.

¹³⁶ H. Andrews, T. Leopold. *Events and the Social Sciences*. New York: Routledge, 2013; vt ka M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritaditsioonid, lk 14–15.

¹³⁷ Vt nt Tartus läks võim volbriööks tudengite kätte. – Delfi, 30.04.2009. <https://www.err.ee/490554/tartus-laks-voim-tudengite-katte> (28.03.2024); R. Mets. Pildid ja video: võim Tartus läks volbriööks tudengite kätte. – Postimees, 30.04.2017. <https://tartu.postimees.ee/4097091/pildid-ja-video-voim-tartus-laks-volbriooks-tudengite-katte> (28.03.2024); Galerii: Tartus läks võim tudengite kätte. – Postimees, 30.04.2019. <https://tartu.postimees.ee/6651369/galerii-tartus-laks-voim-tudengite-katte> (28.03.2024).

¹³⁸ P. Dhont. *Nineteenth-Century University Jubilees as The Driving Force of Increasing Nordic Cooperation*. – National, Nordic or European? *Nineteenth-Century University Jubilees and Nordic Cooperation*. Ed. by Pieter Dhondt. Leiden, Boston: Brill, 2011, lk 1–9, siin lk 2.

kuraator *Ch!C!*-s partnerit ürituste korraldamises. Eeskirjad tudengitele vaadati üle ja 21. aprilli lubati tähistada edaspidigi, sealhulgas korraldada tõrvikurongkäike.¹³⁹ Ning mõne aasta pärast legaliseeriti ka *Ch!C!*.

Tõrvikurongkäikude kui avalike demonstratsioonide toimumine ja iseloom peegeldab paljusi ülikooli juhtkonna ning laiemalt võimuesindajate suhtumist üliõpilastesse ja vastupidi. Omaalgatuslikud tõrvikurongkäigud olid keelatud 19. sajandi kolmekümnendatest aastatest viiekümnendateni, neid ei lubatud ka venestusajal 19. sajandi lõpus ning suurel osal Nõukogude perioodist. Kuna tegu oli pillküpüüdva tseremooniaga, kasutasid võimud neid siiski teatud tähtpäevade rõhutamiseks, allutades sündmuse oma kontrollile (näiteks 1852, 1882) ning tõrvikutega protsessioone lubati korraldada ka n-ö lojaalsuse demonstratsioonidena (näiteks 1833, 1879). Kui võimalolijad üliõpilaskonna esindusorganisatsiooni ei tunnustanud (19. sajandi esimene pool) või ei esindanud see tegelikkuses kogu tudengkonda¹⁴⁰ (näiteks komsomol), võis rongkäigus toimuv väljuda kontrolli alt ja võtta provotseeriv-pilava meelsusavalduse vormi. Heaks näiteks on siinkohal saksa marurahvusliku laulu „Was ist des Deutschen Vaterland“ laulmine haridusminister Uvarovile 1833. aasta juunis ning 1960. aastate üliõpilaspäevade karnevalilik-anarhilised rongkäigud ja 1968. aastal välja toodud plakatid.

Vastupidine olukord valitses sõdadevahelises Eesti Vabariigis, kus tegutsenud üliõpilaste esindus Edustus oli saanud üliõpilaskonnalt (ja muidugi ka ülikoolilt) lausa põhikirjalise kohustusena mandaadi tõrvikurongkäike korraldada. Torkab silma, et sel ajal muutuvad rongkäigud rõhutatult isamaalis-patriootlikeks ja hästi orkestreeritud üritusteks, kus tõrvikud liiguvad piltlikult öeldes nõörsirgetes ridades ja „nalja“ ei tehta. 1920. ja 1930. aastaid võib iseloomustada mingis mõttes tõrvikurongkäigu „instrumentaliseerimisena“. Lisaks varasema *vivat*-kombestiku ülevõtmisele antakse uus kuju ka volbritraditsioonile. Just siis muutub senine (saksa) üliõpilasorganisatsioonide romantilis-räuskav maikuu ootamine hiigellõkke ääres võimsaks, pärast Teist maailmasõda kultuurilooski resoneerivaks rongkäiguks, kus „südames kevadaimuste piin maitõrvikud leekima süütab“.¹⁴¹

Võime kõnelda isegi tõrvikurongkäikude fetišeerimisest, sest tõrvikuteta ei toimu sel perioodil õigupoolest peaaegu ükski Edustuse organiseeritud ülesastumine: 1929. aastal kutsuti üliõpilasorganisatsioonid liituma Jüriöö ülestõusu mälestuseks peetava tõrvikurongkäiguga, mille korraldajaks olid seltsid, sõjaväega seotud organisatsioonid, koolid ja üliõpilaskond.¹⁴² Samuti tervitati Tallinnas korraldatud tõrvikurongkäiguga 1925. aastal Eestit väisanud Soome presidenti Lauri Relanderit¹⁴³ ja 1938. aastal Tartus president Konstantin Pätsi.

¹³⁹ H. Becker. *Geschichte der Curonia*, lk 223.

¹⁴⁰ *Ch!C!* ei esindanud kogu tudengkonda, vaid organiseerunud üliõpilasi. Erinevalt komsomolist oli aga tegemist üliõpilaste omaalgatusliku organisatsiooniga. Keiserlikus ülikoolis osalesid tõrvikurongkäikudes just üliõpilasorganisatsioonid ja neid korraldas *Ch!C!*

¹⁴¹ Katke Bernard Kangro luuletusest „Kevadaimus 1951“.

¹⁴² RA, EAA.1776.1.54, l 256, Edustuse juhatus üliõpilasorganisatsioonidele, 20.05.1929.

¹⁴³ RA, EFA.10.0.51747, tõrvikutega rongkäik öises Tallinnas Soome presidendi Relanderi külaskäigu ajal, mai 1925.

*Tõrvikurongkäik president Konstantin Päts auks 24. aprillil 1938. aastal.
RA, EAA.2111.1.13713.1*

1931. aasta 1. septembril kutsus Edustus üliõpilasi võrdlemisi ebamäärase sisuga erakorralisele poliitilisele meeleavaldusele (tõrvikutega!), millega sooviti „toetada kodumaa tööd“ ehk väljendada üldist toetust pingutustele ülemaailmse majanduskriisi põhjustatud raskustest ülesaamiseks:

See on esimene üliõpilaskonna rongkäik, mis korraldatakse mitte pidutsemiseks, vaid algatavaks mõtteks, loovaks ülesandeks. Kaasvõitlejad, kogume hulgana tuliretkeks ja näitame, et meil mitte ainult minevikku ei ole pühitseda, vaid ka midagi on lisada oma rahva tulevikule!¹⁴⁴

Kas jäi üleskutse sisu segaseks või ei suudetud päris sügissemestri alguses küllaldaselt mobiliseeruda, kuid meeleavalduse toimumise kohta teated puuduvad.

Kas tõrvikurongkäigu traditsioon on ajas muutunud?

Võib eeldada, et üle kaheksa aasta väldanud traditsioon on ajas teisenenud. Vaadeldes tõrvikurongkäiku tänapäevastel rahvusülikooli aastapäevadel, tuleb tõdeda aga pigem vastupidist: tänane tõrvikurongkäik kordab vähemalt välise žestina üsna täpselt 19. sajandi saksa buršide *vivat*-protsessiooni: konkreetse isiku asemel austatakse nüüd küll *alma mater*'it, mida esindab ja kehastab ülikooli rektor. Samal viisil tervitati ülikooli ka 19. sajandil ning sõdadevahelisel perioodil.

¹⁴⁴ RA, EAA.1765.1.46, l 160, juhatuse üleskutse, 1.09.1931, vt ka RA, EAA.1765.1.46, l 159, ringkiri üliõpilasorganisatsioonidele [dateerimata].

Tõrvikurongkäikude traditsioon elavnes ja muutus samas rutiinseks iga-aastase volbrirongkäigu (ja balli) lisandumisega 1920. aastate alguses. Eestikeelses Tartu Ülikoolis näisid ka 30. aprilli ja 1. mai pidustused alustavat uusi traditsioone,¹⁴⁵ mis pidid aitama ülikoolil vabaneda minevikutaagast. Muu hulgas seoti 1. maiga üliõpilaste nimede eestistamise kampaania. Ajastule iseloomulikult kirjutati Üliõpilaslehes:

Esimene mai on kujunemas meie yhiseks akadeemiliseks nooruspyhaks – ajaks, mil heidetakse kõrvale kõik vana ja iganenu. Tõrvikute tuled osutavad yhtumist tärkava kevadega! Paljude yhiste ettevõtete nimepäevaks on saanud kevadpyha: Nimede eestistamise tähtpäevaks pole asjatult võet 1. mai – see töö nõuab vaimustust ja yhistunnet.¹⁴⁶

Sõdadevahelisel perioodil ei kasutatud eestikeelses kirjasõnas näiteks ka saksa laenu „volber“, vaid kõneldi „maitulest“ või „kevadpühast“.¹⁴⁷ Seda kõike arvesse võttes on tähelepanuväärne, et suures uutmistuhinas loodi traditsioon, mis koosnes peamiselt ... üliõpilasorganisatsioonide *vivat*-tõrvikurongkäigust ja seejärel ballist! Paradoksile on juhitud tähelepanu varemgi,¹⁴⁸ unustades seejuures, et vorm jäi küll samasuguseks, kuid sellele anti uus, rõhutatult isamaaline sisu.¹⁴⁹

Iga-aastased volbrirongkäigud löid ja kinnistasid ettekujutuse tõrvikurongkäigust kui „õigest“ üliõpilaste püha tähistamise viisist, mille mõju püsis ka järgnenud okupatsiooniaastatel. Näiteks tõdeti 1965. aastal ajalehes Tartu Riiklik Ülikool otsesõnu, et üliõpilaspäevade traditsioon põhineb „varasemal üliõpilaste maipidustusel“ ning kutsuti tudengeid üles tervitama edaspidi vana kombe kohaselt lisaks ülikoolile ka linnavõime.¹⁵⁰ Viimasest volbrirongkäigust oli möödunud 25 aastat – tavaline tudeng ei olnud saanud sellest osa võtta, küll aga õppejõud ja muu ülikooli personal.

1968. aastal tervitas tõrvikurongkäiku teiste seas EPA prorektor August Eenlaid (1905–1979), märkides vanema generatsiooni esindajana, et „neid üliõpilaste pidustusi vaadates meenuvad temalegi kunagised tudengipäevad“.¹⁵¹ Eenlaid õppis 1930. aastatel Tartus agronoomiat.¹⁵² Aasta hiljem manitses Elsa Kudu loobuma tõrvikurongkäigule karnevaliprotsessiooni ilme andmisest „ülemeelikute ja „teravmeelsete loosungitega“, tuues eeskujuks varasemad, s.o sõjaeelsed (volbri?)rongkäigud:

Need rongkäigud olid kogu Tartule pidulikuks sündmuseks. Nad toimusid ilma igasuguste naljade ja tembutusteta. Lehvivad lipud, üliõpilasmütsid, ühtlases kolonnis tõrvikuvalgusel sammuvad noored ei vajanud mingit butafooriat.¹⁵³

¹⁴⁵ J. Kiivits. Post festum. – Üliõpilasleht 1924, 6, lk 86: „Üliõpilaskonna maipidu ei ole veel kindlat kuju omandanud, on ju seda senni ainult 3. aastal peetud. Praegu on tegemist alles pidu traditsioonide kujundamisega.“

¹⁴⁶ Vt viidatud üleskutset: Üliõpilasleht 1924, 5, lk 58.

¹⁴⁷ M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid, lk 83–84.

¹⁴⁸ Vt ka S. Issakov, H. Palamets. Tartu Ülikool memuaarikirjanduses, lk. 25.

¹⁴⁹ M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid, lk 83–84.

¹⁵⁰ H. Kään. Üliõpilaspäevade järeilmõtteid. – Tartu Riiklik Ülikool, 29.10.1965.

¹⁵¹ Neljandad Tartu üliõpilaspäevad. – Tartu Riiklik Ülikool, 25.10.1968.

¹⁵² Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944: August Eenlaid.

¹⁵³ E. Kudu. Üliõpilaste tõrvikutega rongkäigust. – Tartu Riiklik Ülikool, 31.10.1969.

*Tudengite tõrvikurongkäik TRÜ-EPA üliõpilaspäevadel 1969. aasta novembris.
Foto: Alla Armin. RA, EFA.331.0.98114*

Kudu õppis Tartus 1930. aastatel filosoofiat ja juurat ning kuulus Eesti Naisüliõpilaste Seltsi.¹⁵⁴

Juhus pole ilmselt seegi, et nii üliõpilaspäevadel kui ka ülikooli 350. aastapäeva (ja mõistagi ka varasemate perioodide) juubelirongkäigus pöörati tähelepanu osalejate korrektsele väljanägemisele – vormimüts pidi kindlasti olema peas. Vaadates dokumentaalkaadreid, kus rektor Arnold Koop läidab 1982. aasta septembris üliõpilaste tõrvikuid, võib kohati jääda mulje, et stseen pärineb kas praegusajast või sõdadevahelisest ajastust: värviteklites ja ülikondades noormehed ja soliidses rõivastuses rektor järgivad mõnuga ammuseid traditsioone.

Visuaalselt on äravahetamiseni sarnased ka mustvalged dokumentaalfotod „eestiaegse“ volbri ja sovetiaegsete üliõpilaspäevade tõrvikurongkäikudest. Võib mõista, et 1960. aastatel heistas vanemale generatsioonile õhtuses tõrvikusuitsus ja teklite meres tõepoolest kadunud noorusaeg.

Tänases rahvusülikoolis ei korraldata enam personaalseid *vivat*-rongkäike ning volbrit tähistatakse päevasel ajal, kuhu tõrvikud väga ei sobigi. Ainus tõrvikurongkäik toimub rahvusülikooli aastapäeva tähistamiseks. Alates 1989. aastast igal 1. detsembril toimuv pidustus osutab seega samuti pigem sõdadevahelise aja volbrirongkäigule.

Samas on mõlemast tänasest rongkäigust kadunud esimese omariiklusaja isamaaline tõsipidulikkus. Rahvusülikooli rongkäik läbib Tartu linna „trummide, pasunate ja rahvuslaulude“ saatel. Volbrirongkäigus on karnevalielement veelgi selgemini

¹⁵⁴ Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944: Elsa Kuddu.

esil: iga organisatsioon laulab omas tempos oma laulu, mis tekitab kokku mõjusa kakofooniat. Osalejad on end varustanud joogipoolisega, mida kannudest-klaasidest käigu pealt manustatakse, rebased¹⁵⁵ kannavad kastides lisa. Mõni organisatsioon astub üles üliõpilasteaterlikus butafoorias: koos Marilyn Monroe pildi, inimsuuruse nuku, pappmõõga või muu seesugusega on ilmutud ka ratsa või parteifunktsionääride kombel lahtises autos. Tuju on ülevoolavalt rõõmus.¹⁵⁶ Kultuurianalüütiline silm loeb siit viiteid 1960. aastate TRÜ–EPA üliõpilaspäevadele.

Kokkuvõte

Artikkel käsitleb Tartu Ülikooli ajaloos olulist rolli mänginud tõrvikurongkäikude traditsiooni kujunemist. Vastust otsitakse küsimusele, millal tõrvikurongkäikude kombestik Tartus tekkis, kuidas on see aja jooksul muutunud ja mida see ütleb meile Tartu Ülikooli identiteedi kohta 21. sajandil. Tõrvikurongkäike analüüsitakse kui visuaalselt mõjuvaid ja traditsioone hoidvaid sündmusi, mis on ühtlasi aidanud toonitada ülikooli ja üliõpilaskonna tähtsust ühiskonnas. Selgub, et tõrvikutega rongkäike on peetud erinevate tähtpäevade või sündmuste puhul juba 19. sajandi algusest peale ning need on hõlmanud nii pidulikke kui ka poliitilisi elemente.

19. sajandil kuulusid tõrvikud peamiselt teatud isikute (näiteks rektor, professorid) austamiseks ette võetud tervitusrongkäikude juurde. Mõnel erandjuhul, see tähendab ülikooli suuremate juubelite ajal, osutati sellist au ka Keiserlikule Tartu Ülikoolile. 1920.–1930. aastaid iseloomustab tõrvikurongkäigu fetišeerimine, kus peaaegu iga tähtsam avalik sündmus pandi tõrvikurongkäigu vormi. Vaid ülikooli aastapäeva puhul korraldati tõrvikurongkäike erandlikult üksnes ümmarguste tähtpäevade ja rektori vahetumise puhul.

Nõukogude perioodil tudengite tõrvikurongkäike järjepidevalt ei toimunud. Tedaolevalt võeti vana komme uuesti kasutusele 1960. aastate keskel, kui loodi uued pidustused – TRÜ–EPA üliõpilaspäevad. Kuigi osalejaid kutsuti üles vääriku-sele ja vagadusele, iseloomustab sovetiaja tõrvikurongkäike teatav karnevalilikkus. 1982. aastal, kui tähistati ülikooli 350. aastapäeva, taaselustati ajutiselt ka ülikooli tervitamine tõrvikutega.

Tänapäeval on tõrvikurongkäiguga tähistatavaid sündmusi ülikooli aastaringis alles vaid üks – rahvusülikooli aastapäev 1. detsembril. Toimub küll ka volbrirongkäik, kuid seda peetakse ilma tõrvikuteta. Kuigi mõlemad traditsioonid taaselustati 1980. aastate lõpus sõdadevahelise perioodi eeskujul, on tänapäevasesse tähistamisse üle võetud siiski ka Nõukogude perioodi rongkäikude karnevalivaim.

Läbi kolme sajandi on tõrvikurongkäikude abil õilistatud väga mitmesuguseid pidustusi. Jääb üle tõdeda, et kunagine baltisaksa buršide kombestik püsib rahvus-ülikoolis elujõuline ka täna.

Tänan Kaarel Vanamöldrit heade nõuannete ja igakülgse abi eest.

¹⁵⁵ Rebane – üliõpilasorganisatsiooni noor, alles kombeid omandav liige.

¹⁵⁶ M. Vanamölder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradsioonid, lk 29.